

3. Бондаревская Е.В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания /Е. В. Бондаревская, С.В. Кульневич: [учеб. пособие]. – Ростов на Дону: Творческий центр “Учитель”, 1999. – 560 с.
4. Вознюк Н.М. Етико-педагогічні основи формування особистості: [навч. посібник] / Ніна Миколаївна Вознюк. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 196 с.
5. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь / Иосиф Ханаанович Дворецкий. – [7-е изд., стереотип.]. – М.: Русский язык, 2002. – 846 с.
6. Етика: Навч. посібник / В.О. Лозовий, М.І. Панов, О.А. Стасевська та ін. [ред. В.О. Лозовий]. – К.: Юринком Інтер, 2005. – 224 с.
7. Занина Л.В. Основы педагогического мастерства / Л.В. Занина, Н.П. Меньшикова. – Ростов на Дону: Феникс, 2003. – 288 с.
8. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия / И.А. Зимняя. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов. – 2004. – 40 с.
9. Климов Е.А. Психология профессионала / Е.А. Климов. – М.: Изд-во “Институт практической психологии” Воронеж: НПО “МОДЭК”, 1996. – 400 с.
10. Панько И.С. Профессиональная этика врача ветеринарной медицины: Учебн. пособие / Иван Семенович Панько. – СПб.: Лань, 2004. – 285 с.
11. Плужник И.Л. Формирование межкультурной коммуникативной компетенции студентов гуманитарного профиля в процессе профессиональной подготовки: автореф. дисс. ... на соискание научной степени д-ра пед. наук: спец. 13.00.01 / Ирина Ленаровна Плужник. – Тюмень, 2003. – 29 с.
12. Закон України про освіту. – Режим доступу: <http://213.186.192.228:8082>

УДК: 371.214.19:372.832

Голодна Ю.О.

Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка

ЗМІСТ І СТРУКТУРА ФАКУЛЬТАТИВНОГО КУРСУ „ОСНОВИ РАДЯНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА”

У статті досліджується структура та зміст програми факультативного курсу „Основи радянського законодавства”. Факультативні заняття значно розширювали правові знання учнів, були центром пропаганди правових засад серед старшокласників, підвищували їх інтерес до питань права.

Ключові слова: навчальна програма, основи радянського законодавства, факультативний курс.

Голодная Ю.А. Содержание и структура факультативного курса «Основы советского законодательства». В статье исследуются структура и содержание программы факультативного курса «Основы советского законодательства». Факультативные занятия значительно расширяли правовые знания учащихся, были центром пропаганды правовых основ среди старшеклассников, повышали их интерес к вопросам права.

Golodna Y. The content and structure of the optional course „Soviet legislation”. The article

examines the structure and content of the elective course „Soviet legislation”. Optional classes greatly expand legal knowledge of students, were a center of propaganda legal principles among pupils, increased their interest in law.

Key words: curriculum, foundations of Soviet law course.

Варто зазначити, що проблематика становлення та розвитку правової освіти в Україні знайшла своє відображення у фундаментальних дослідженнях Б. Андрусишина, С. Квашука, О. Пометун, І. Смагіна, Т. Суценка; питання впровадження факультативних занять у системі роботи середньої школи аналізувалося в російській педагогічній науці, зокрема у працях Г. Давидова, М. Кашина, Д. Епштейна.

Проте варто вказати, що окреслена нами проблема не була предметом окремого наукового дослідження, є актуальною і потребує подальшої наукової розробки.

Метою статті є аналіз змісту і структури програми факультативного курсу „Основи радянського законодавства” для загальноосвітньої школи.

Правова освіта учнів до середини 60-х рр. ХХ ст. здійснювалась у загальноосвітніх школах України через вивчення шкільних курсів суспільствознавства та історії [1, с. 37]. Вивчаючи ці предмети, учні послідовно знайомилися з правом і з конкретними правовими нормами та правовими актами в суспільстві. Однак слід відзначити, що обсяг правових знань, що одержували учні на уроках історії та суспільствознавства, недостатньо відповідав вимогам життя. Успішніше правове навчання і виховання здійснювалося в тих школах, де були створені спеціальні факультативи з вивчення основ радянського законодавства, які стали центром пропаганди правових знань серед школярів [6, с. 75].

На допомогу вчителю середньої школи постановою Центрального Комітету КПРС і Ради Міністрів СРСР від 10 листопада 1966 р. „Про заходи подальшого поліпшення роботи середньої загальноосвітньої школи” була введена факультативна форма навчальної роботи. Основним завданням нової форми позаурочної роботи було поглиблення знань з природничих та гуманітарних наук, розвиток різнобічних інтересів і здібностей учнів [4, с. 5].

Факультативи були введені як основна форма диференціації навчання в умовах загальної обов’язкової середньої освіти. Вони були покликані вирішувати в якості основного завдання підготовку учнів до майбутньої трудової діяльності, сприяти підвищенню рівня загальної освіти, творчій розробці і впровадженню найбільш ефективних методів і прийомів навчання, розвитку інтересів та здібностей учнів.

Нерідко на таких заняттях проходили попередню перевірку основні ідеї і нові тенденції розвитку навчальних програм, структури навчальних предметів [3, с. 3].

Організація факультативних занять представляла собою подальший розвиток ідей, що лежали в основі організації практичної діяльності середньої школи. Не заперечуючи усіх, що існували раніше форм позакласної та позашкільної роботи, факультативи мали низку особливостей. Вони відрізнялися як від уроків з обов'язкової програми, так і від позакласної та позашкільної роботи. Вони проводилися за програмами, які розроблялися Академією педагогічних наук СРСР та іншими науково-педагогічними установами. На відміну від програм з обов'язкових навчальних предметів вони були тільки орієнтовними. Школам дозволялося вносити до програм факультативних курсів зміни з урахуванням інтересів учнів, їхніх можливостей, наукового та виробничого оточення. При цьому загальна структура, обсяг і основний зміст курсу зберігалися [4, с. 5-6].

Необхідно відзначити, що факультативні заняття із суспільствознавства в кінці 60-х – на поч. 70-х рр. XX ст. не набули загального поширення. Вони існували лише в окремих школах. Це пояснювалося насамперед тією об'єктивною обставиною, що курс суспільствознавства вивчався у випускному класі і в учнів не встигав сформуватися стійкий інтерес до окремих проблем курсу, які могли б стати основою їх поглибленого факультативного вивчення.

До 1972 року школи мали лише одну опубліковану програму факультативного курсу із суспільствознавства «Основи радянського законодавства» (ПІВШ №5, 1969 р.) [5, с. 28-29].

Програма факультативного курсу „Основи радянського законодавства” орієнтувалася на учнів IX-X класів загальноосвітніх шкіл. Загальна кількість годин для вивчення факультативного курсу передбачалась обсягом 70 год.

Пояснювальна записка до програми факультативу містила інформацію про основні завдання курсу, які передбачали поглиблення і розширення правових знань учнів старших класів, виховання нетерпимого ставлення молоді до будь-яких порушень законності, громадського порядку.

Підвищена увага приділялася також питанням методики проведення занять. Так, рекомендувалося, щоб заняття факультативного курсу „Основи радянського законодавства” проходили в живій, цікавій формі, доцільними вважалися бесіди вчителя з учнями, залучення переконливих фактів, постановка пізнавальних завдань з метою свідомого і глибокого засвоєння програмного матеріалу.

Вивчення частини програмного матеріалу рекомендувалося здійснювати шляхом проведення бесід працівників суду і прокуратури з учнями, відвідування судових процесів. Під час вивчення факультативного курсу учні мали змогу ознайомлюватися з документами, що розкривали сутність законності та законодавства. Вчитель не тільки знайомив учнів з низкою найбільш важливих правових документів, а й вчив правильно працювати з ними.

Програма факультативного курсу „Основи радянського законодавства” містила теми, в яких послідовно висвітлювалися основні питання конституційного (12 год.), адміністративного (8 год.), земельного та колгоспного (разом 5 год.), трудового (10 год.), цивільного законодавства (11 год.); передбачала знайомство учнів з законодавчими положеннями про шлюб та сім'ю (5 год.); кримінальним та елементами процесуального законодавства держави (11 год.).

Вже під час вивчення першого розділу факультативного курсу, який мав назву „Загальне поняття законодавства” (4 год.) в учнів формувалось загальне уявлення про законодавство та його роль у здійсненні функцій держави. Багато уваги приділялося питанням прийняття та функціонування закону в державі [2, с. 51].

Найбільше годин програмою було передбачено на вивчення другого розділу „Конституційне законодавство”. Учні удосконалювали знання, отримані на уроках з суспільствознавства та історії при вивченні теми „Конституція СРСР”. На вивчення Конституції СРСР в курсі суспільствознавства було заплановано 10-12 годин, а в курсі історії СРСР – 2-3 години. В зв'язку з цим важливо було правильно підбирати матеріал для факультативних занять, щоб уникнути дублювання [6, с. 77].

Керівник факультативу приділяв більше уваги вивченню порядку прийняття та зміни Конституції, питанням закріплення в Конституції суспільно-політичного устрою держави. Велика увага приділялася питанню організації та функціонування системи державних органів за діючою Конституцією: вищі представницькі органи держави, Верховна Рада СРСР, Верховні Ради союзних та автономних республік та їх президії, вищі законодавчі та виконавчі органи, Рада Міністрів СРСР, Ради Міністрів союзних та автономних республік, місцевими органами державної влади та управління.

У рамках другого розділу програма курсу пропонувала учням ознайомитися з поняттям єдності основних прав та обов'язків, демократичних свобод громадян. Третій розділ програми факультативного курсу „Основи радянського законодавства” давав можливість учням вивчити поняття та основні види адміністративного законодавства. Провідною ідеєю вивчення питань цього розділу було суворе дотримання та підтримка суспільного порядку, як одного із найважливіших обов'язків громадян. Ця мета досягалася за рахунок введення у програму факультативного курсу питань про державні інспекції та їх роль у зміцненні порядку та законності в діяльності установ, підприємств та організацій, посадових осіб та окремих громадян. Розглядалося поняття адміністративного проступку та умови призначення окремих адміністративних стягнень за нього.

Найменше часу в рамках факультативних занять з курсу „Основи радянського законодавства” відводилося на вивчення земельного та колгоспного законодавства – тільки 5 годин. Програма курсу

пропонувала знайомити учнів з питаннями про поняття та види земельного законодавства, давала уявлення про особливості землекористування у містах та сільській місцевості, охорону землі як найважливіший обов'язок людини [2, с. 52].

Важливе місце у трудовому вихованні школярів відіграло вивчення основних засад трудового законодавства. Так, п'ятий розділ програми мав назву «Законодавство про працю», основні питання якого пропонувалось розглянути протягом 10-ти годин. Під час занять учні мали детально ознайомитись з Кодексом законів про працю та іншими законодавчими актами, що регулювали трудові відносини. Важливо відзначити, що курс пропонував учням-старшокласникам вивчити такі теми, як прийняття на роботу. Серед найважливіших понять цього розділу були: трудовий договір, трудова книжка, робочий час та час відпочинку, заробітна плата та трудова дисципліна. Велика увага приділялась питанням процедури звільнення робітників (підстави розірвання трудового договору за власним бажанням та з ініціативи адміністрації, трудові спори та порядок їх розгляду, роль профкомів у вирішенні виробничих питань та ін.).

Авторами програми курсу 11 годин пропонувалось виділити на вивчення цивільного та цивільно-процесуального законодавства на основі читання та аналізу цивільного кодексу країни як регулятора майнових відносин громадян. Зокрема, в цьому розділі увага зверталася на вивчення понять дієздатності громадян; право власності та порядок її набуття; договір і його види (купівлі-продажу, житлового найму); питання норми житлової площі, її обміну та виселення за рішенням суду та в адміністративному порядку.

В рамках вивчення цього розділу програми курсу одним із завдань керівника факультативу було донести школярам значення поняття та видів процесуального законодавства. Так, під час ознайомлення з цивільним процесуальним кодексом учні мали ознайомитись з порядком розгляду цивільних і трудових справ у суді, мали оперувати знаннями про терміни звернення до суду, давати визначення таким поняттям, як позивач, відповідач, прокурор у цивільному процесі та ін.

Незначна кількість годин у програмі факультативного курсу відводилась сімейному праву, лише 5 годин. На заняттях учні мали дізнатися, що таке сім'я, умови вступу до шлюбу та його реєстрація, розлучення. Особливо увага приділялася висвітленню питання про рівність прав подружжя, обов'язки батьків і дітей. У межах цього розділу виокремлювалося питання про усиновлення, опіку та патронат; питання про право успадкування за законом і за заповітом тощо [2, с. 53].

Велика кількість годин відводилась на вивчення основ кримінального та кримінально-процесуального законодавства. Так, під час відвідування факультативних занять в учнів мали формуватися уявлення про поняття та види кримінального законодавства; поняття про злочин, його види (державні злочини, шпіднаж, розголошення

державної таємниці, грабіж, хуліганство, вбивство, згвалтування, нанесення тяжких тілесних ушкоджень та ін.) і відповідальність за кримінальним кодексом держави. В рамках вивчення матеріалу цього розділу учні більш широко знайомилися з питанням про кримінальну відповідальність неповнолітніх.

Слід зазначити, що на допомогу керівнику факультативу програма курсу „Основи радянського законодавства” містила орієнтовні теми семінарських занять. Авторами програми пропонували більш детально зупинитися на висвітленні питань про Конституцію СРСР, права профкомів у вирішенні трудових питань, охорону прав громадян, їх честі та гідності, порядок судового розгляду цивільних та кримінальних справ, особливості розгляду справ про хуліганство.

Не залишалось поза увагою і сімейне законодавство. На семінарських заняттях учні мали розглянути питання особистих та майнових відносин сімейного подружжя, обов'язки батьків щодо виховання та утримання дітей, а також обов'язки дітей відносно батьків.

До тематики семінарських занять взагалі не було включено питання з основ земельного та трудового законодавства.

Програма містила орієнтовний список літератури, яка не була ані науково-педагогічною, ані методичною за своїм змістом. Вона ознайомлювала керівника факультативу з основними нормами права [2, с. 54].

Програма давала можливість учителю в залежності від підготовки учнів, спрямованості їх інтересів, більш детально розглянути окремі питання та розділи за рахунок скорочення інших, які були вже знайомі з курсів історії та суспільствознавства [2, с. 51].

Нерідко під час впровадження досвіду функціонування факультативного курсу учителю дозволялося вносити до програми деякі зміни, враховуючи специфіку міських або сільських шкіл, важливість навчального матеріалу та інтересів учнів [6, с. 75-76].

Підводячи підсумки аналізу змісту та структури факультативного курсу „Основи радянського законодавства”, слід відзначити, що факультатив значно розширював правові знання учнів, був центром правового виховання у школі, зацікавлював старшокласників питаннями права.

Курс знайомив учнів з правовим теоретичним матеріалом, знання якого було необхідною основою для осмислення правових законодавчих актів держави. Так, найбільше годин програмою курсу заплановано на вивчення питань конституційного, цивільного, кримінального та кримінально-процесуального законодавства.

В той же час дуже мало уваги приділялося питанням трудового та сімейного права, що обумовлено знайомством учнів з питаннями законодавства про шлюб, сім'ю та трудового законодавства на уроках суспільствознавства. Так само недостатньо уваги приділялося формуванню знань про земельне та колгоспне право.

У більшій мірі факультативні заняття сприяли патріотичному вихованню учнів, формуванню добropорядного виконавця законів країни, аніж обізнаного в своїх правах громадянина.

ЛІТЕРАТУРА

1. Давыдов Г. Правовое воспитание в системе работы школы. Учителю о советском законодательстве / Г. Давыдов, В. Обухов. – М.: Педагогика, 1976. – 48 с.
2. Программа факультативного курса „Основы советского законодательства” IX – X классы (70 час.) // Преподавание истории в школе. – 1969. – №1. – С. 51-54.
3. Факультативные занятия в средней школе. Проблема подготовки учителей: [сб. науч. тр. / Отв. ред. Эпштейн Д. и др.]. – М., 1984. – 114 с.
4. Факультативные занятия в средней школе: [сб. ст. / Под ред. М. Кашина и Д. Эпштейна]. – М.: Педагогика, 1973. – 238 с.
5. Факультативные занятия по истории и обществоведению : [сб. ст. / Сост. Г. Клюкова]. – М.: Просвещение, 1973. – 192 с.
6. Элиасберг Н. Изучение факультативного курса „Основы советского законодательства” / Н. Элиасберг // Преподавание истории в школе. – 1972. – №3. – С. 75-81.

УДК 371.311

Деркачов Ю.А.

Сумський державний педагогічний
університет ім.А.С.Макаренка

ВИКОРИСТАННЯ ПРОБЛЕМНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРАВОЗНАВСТВА

У статті розглядаються можливості ефективного використання проблемних методів навчання у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів відповідно до сучасних вимог суспільного життя.

Ключові слова: проблемні методи навчання, інновації, мозковий штурм, дискусії, ігрові методи.

Деркачов Ю.А. Использование проблемных методов обучения в процессе профессиональной подготовки будущих учителей правоведения. В статье рассматриваются возможности эффективного использования проблемных методов обучения в процессе профессиональной подготовки будущих педагогов согласно современным требованиям общественной жизни.

Ключевые слова: проблемные методы обучения, инновации, мозговой штурм, дискуссии, игровые методы.

Derkathov Y.A. Use of problem methods of educating in the process of professional preparation of future teachers of jurisprudence. In the article possibilities of the effective use of problem methods of educating are examined in the process of professional preparation of future teachers to the modern requirements of public life.

Key words: problem methods of educating, innovation, cerebral assault, discussions discussions, games.

Актуальність проблеми зумовлена тим, що в період становлення та зміцнення суверенної демократичної правової держави й громадського суспільства в Україні побудова національної системи освіти передбачає новий підхід до професійної підготовки кадрів, у першу чергу майбутніх учителів, яка повинна відповідати передусім сучасним суспільним потребам і світовим стандартам. Досягнути цей рівень неможливо без новітніх технологій, де проблемні методи навчання є одними з найважливіших, тому що саме вони спонукають зацікавлено, самостійно й творчо підходити до вирішення питань, які на кожному кроці зустрічаються майбутнім вчителям при засвоєнні значних обсягів наукової інформації.

Дослідженню проблем використання окремих проблемно-пошукових методів присвячені праці авторів Ю. Бабанського, С. Вітвицької, Т. Добриніної, Л. Доненко, О. Катеруши та інших [1; 2; 3; 4; 5], сутність яких полягає в розумінні інноваційного підходу до процесу навчання з метою подальшого розвитку особистості, що відповідає головній ідеї гуманістичної парадигми сучасної освіти, де велика увага приділена окремому студенту, його всебічному й гармонійному розвитку, прагненню до творчої самореалізації, здатності ефективно працювати й навчатися протягом усього життя.

Кожен з цих авторів зробив вагомий внесок у розв'язання зазначеної проблеми, але жоден з них не висвітлював її з погляду підготовки майбутніх педагогів у процесі вивчення ними фундаментальних галузей системи національного права України.

Мета статті – дослідити, як проблемно-пошукові методи, в основі яких покладені закономірності творчого засвоєння знань, використовуються при підготовці фахівців до їх майбутньої професії – вчителя правознавства.

У 60-х роках минулого століття виникає необхідність апробації різноманітних підходів до класифікації існуючих методів навчання. Серед них найбільше відповідає специфіці навчання у вищому навчальному закладі класифікація відомого дослідника Ю. Бабанського, згідно з якою методи навчання поділяються на 3 групи:

1. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності.
2. Методи стимулювання й мотивації навчально-пізнавальної діяльності.
3. Методи контролю та самоконтролю за ефективністю навчально-пізнавальної діяльності [1].

Наше дослідження спрямоване на другу групу методів: дискусії, ділові ігри, мозкові штурми, круглий стіл тощо. У сучасній вищій школі ці методи застосовуються при проведенні основних форм навчальної діяльності, які перевірені довгим періодом часу, – це лекції та семінари.

Ефективність таких форм навчання значно зростає, тому що проблемно-пошукова складова, покладена в їх основу, стає найголовнішою.

Відомий дослідник С. Вітвицька визначає основні види проблемних методів. Серед них: лекція-мозкова атака, лекція-дискусія, лекція з розбором